

Perusopetus 2020 -seminaari 25.8.2009

Kielellinen ja viestinnällinen osaaminen

Professori Minna-Riitta Luukka, Jyväskylän yliopisto

Lähtökohtia:

- On olennainen osa opiskelu- ja kansalaistaitoja – ja erityisesti tietämysyhteiskunnassa.
- Kieltä ja muuta kompetenssia ei voida irrottaa toisistaan (läpäisyperiaate).
- Ei opita pelkästään kantapään kautta ja kokeilemalla, muun ohella. Tarvitsee asiantuntevaa opetusta. Kieliaineet ovat myös tietoaineita.
- Äidinkielten ja muiden kielten rinnakkainelo – yksilöjen toiminnallinen rinnakkaiskielisyys
- Monikuttuuriutuva ja –mediaistuva yhteiskunta, tarpeiden ennakointi vaikeaa

Ydintaidot?

- Yhteistyötaidot, ongelmanratkaisutaidot, tiedon hankkimisen, hallinnan ja tuottamisen taidot, taito toimia erilaisten tekstien kanssa erilaisissa (medioituneissa) toimintaympäristöissä (kriittinen lukutaito, itsensä ilmaisemisen taito) > äidinkielellä ja muutamalla muulla kielellä
- Kielellinen ja kulttuurinen sensitiivisyys ja ymmärrys > kielenopiskelun metataidot elinikäisen oppimisen pohjaksi
- Kyse enemmänkin käytänteiden hallinnasta kuin yksilöllisestä kielitaidosta
- Euroopan komission toimintaohjelma: kyky ymmärtää ja viestiä vierailta kielillä on eurooppalaisen kansalaisen perustaito, äidinkieli + kaksi vierasta kieltä

Haasteita ja pohdittavaa:

- Kielitaito yksilön kannalta: mitä kieliä, mihin taitotasoon saakka, missä vaiheessa?
- Yhteiskunnan kannalta: mitä kieliä tulisi kuulua maamme kielivarantoon?
- Mikä asema tulisi olla maahanmuuttajien äidinkieliillä? Entä suomen (ja ruotsin) opetuksella toisena ja vieraana kielenä?
- Kielikoulutuksen kannalta: millä koulutusasteella mitäkin, millaisten (ajallisten) resurssien ja pedagogisten ratkaisujen tuella?
- Kielikoulutuksen jatkumo – ratkaisut yhdellä koulutusasteella vaikuttavat suoraan muihin koulutusasteisiin
- Kielivalintojen kaventuminen, englannin kielen valta-asema, alueellinen tasa-arvo ei toteudu, kysymys ruotsin kielen opetuksen asemasta jne. (ks. kielikoulutuspoliittisen projektin loppuraportti).

Oppimissaavutustutkimusten kertomaa:

Äidinkieli (selvityksiä 10 vuoden ajalta)

- Osaamisen yleistaso tyydyttävä / hyvä, poikien selvästi tyttöjä heikompi kaikilla osa-alueilla
- Lukutaidossakin vielä varaa parantaa: erityisesti arvioiva, pohtiva ja kriittinen lukutaito vaatii kehittämistä. Sama esillä myös PISA-tutkimuksissa.
- Kirjoittamisen taidoissa jatkuvasti eniten puutteita sekä ala- että yläkoulussa. 15–25 % oppilaista niin heikolla tasolla, että ovat syrjäytymisvaarassa, vaikeuksia jatko-opinnoissa. Heidän joukossaan on paljon poikia.
- Yläkoulun aikana taidot kehittyvät vain jonkin verran – eniten heikoimmilla oppilailla, sen sijaan hyviin suorituksiin yltävillä vain vähän – saavatko hyvät liian vähän tukea ja haasteita?
- Viikkotuntien jakotavalla ei merkittävää vaikutusta tuloksiin – sen sijaan opetuksen ja materiaalien monipuolisuudella, vaativuudella ja haastavuudella selvästi on.
- Numeroarviointi epätasaista – ei vastaa kovin hyvin taitotasoa, pojat saavat parempia numeroita vähemmällä osaamisella

Muut kielet (selvityksiä tehty vähän; englanti 1993 ja 1999, ruotsi 1994 ja 2001)

- Englannin osaamistaso tyydyttävä, A-ruotsin tyydyttävä ja B-ruotsin tyydyttävä (94) ja välttävä (01)
- Tytöt menestyivät poikia paremmin kaikilla osa-alueilla, pojat saavat parempia numeroita vähemmällä osaamisella
- Erinomaisesti kieliä taitavien osuus ei ole suurentunut. Alisuoriutujien osuudeksi arvioitu jopa 20 %.
- Ruotsia B-kielenä opiskelleiden taitotaso heikko – vuosiviikkotuntimäärällä on merkitystä vieraiden kielten oppimisessa.

Havaintoja nykyisestä opetussuunnitelmasta

- Yleistavoitteet ja –kuvaukset eivät jalkaudu kovinkaan hyvin oppiainekohtaisiin kuvauksiin.
- Yhteiset aihekokonaisuudet integroinnin kannalta hyviä, mutta jäävät näkymättömiin oppiainekohtaisissa osuuksissa (esim. mediataito). Teknologia jää irralliseksi, tekniseksi taidoksi.
- Erityisesti äidinkielessä opetussuunnitelmat eivät muodosta selkeää jatkumoa alakoulusta yläkouluun. Tavoiteltu taidon karttuminen jää epäselväksi, käsitteissä horjuvuutta. Samat tavoitteet ja osaamisen kuvaukset toistuvat lähes identtisinä.
- Median ja kriittisen lukutaidon osuus tulee esiin vasta yläkoulussa. Media ja erityisesti uusmedia on vähäisessä roolissa äidinkielen suunnitelmassa. Kulttuuri rakentuu selkeästi korkeakulttuuriksi.
- Epäselväksi jää, miksi suomella ja ruotsilla äidinkielenä on eri tavalla kielennetyt suunnitelmat.
- Äidinkielen ja reaaliaineiden tekstitaidot eriparisia. Taitotasovaatimus selvästi korkeampi (ja epärealistisen korkea) reaaliaineiden opetussuunnitelmissa, ei muodostu yhtenäistä polkua tekstitaitoihin.

- Äidinkielen ja muiden kielten yhteys vähäinen, ja esimerkiksi kielitiedon käsitteiden opiskelun jäsennys eivät välttämättä kulje samaa tahtia.
- Muiden kielten suunnitelmissa mukana opiskelustrategiat ja kielitaidon tasojen kuvaus, sisällöt jäsentyvät aihepiireittäin toisin kuin äidinkielen suunnitelmissa.

Äidinkielen ja muiden kielten opetuksen arkea yläkoulussa (TOLP-hankkeen tuloksia)

- koulun teksti- ja media-arki selkeästi käytänteiltään erilainen kuin koulun ulkopuolella
- oppilaiden omaa, muualla hankittua taitoa ja taitoa ei juuri hyödynnetä (eikä arvosteta)
- koulu sosiaalistaa koulun tekstikäytänteisiin – yhteydet arkeen ja yhteiskunnan teksteihin varsin vähäisiä
- koulu vahvasti lineaaristen, monomediaisten ja yksin työstettävien, annettujen tekstien maailma
- mediaa edustavat ensisijaisesti sanomalehti ja tekstilajeista uutiset
- media opiskelun kohteena – ei toiminnallisena oppimisympäristönä
- kirjoittamisen opiskelu melko yksipuolista, yksin kirjoittamista, koulun tekstit keskiössä, opettajalle kirjoittaminen
- ns. helpot tekstilajit (kertomukset, tarinat) ovat yleisiä äidinkielen opetuksessa, vaatimustaso näyttää melko matalalta (erityisesti reaaliaineisiin verrattuna)
- oppikirja tärkein oppimateriaali – ovat varsin perinteisiä, eivät riittävästi ota huomioon muuttuneita tekstikäytänteitä, kielitieto ei yhdisty teksteihin vaan jää irralliseksi
- luottamus oppikirjaan vahva, oppikirja on vahva piilo-opetussuunnitelma
- projektimainen työskentely ja yhteistoiminnallisuus vähäistä
- teknologiaa hyödynnetään vähän
- kielet toisistaan erillään, integrointi myös muiden oppiaineiden kanssa vähäistä

Pohdittavaksi

Äidinkielen opetussuunnitelma

- Oppiaineen sirpaleisuus, laajat sisältöalueet erityisesti yläkoulussa – opetuksesta 80 % alakoulun puolella, jossa tavoitteet vaatimattomat (ja opettajina luokanopettajat) – tulisiko vuosiviikkotunteja siirtää vuosiluokilta 3-5 yläkoulun puolelle?
- Taitojen kehittymisen jatkumo alakoulusta yläkouluun tulisi rakentaa eksplisiittiseksi, spiraalimaisuutta vähentää, päättää yhteiset käytetyt kielitiedon käsitteet
- Miten saada mediakasvatus näkyvämmiin esille? Ydinainesanalyysi edelleenkin tarpeen, aikaa säästöön spiraaliperiaatteen vähenemisen myötä? Media-käsityksen laajentaminen ja monipuolistaminen tarpeen – ei vain opiskeltavana sisältönä vaan toimintaympäristönä. Kyse enemmänkin pedagogisesta haasteesta kuin uusien sisältöjen lisäämisestä.
- Kirjoittamisen opetukseen panostaminen, tekstilajivaatimusten nosto, kriittinen lukutaito jo varhemmaksi
- Arviointi opettajien mielestä vaikeaa ja käytänteet vaihtelevat kouluittain – arviointiin selkeämmin kriteeriviitteisyys – olisiko taitotasoasteikon kaltaisesta lähestymistavasta hyötyä (esim. taitojen kehittymisen jatkumon rakentamisessa)?
- Oppiaineen nimeksi suomen kieli ja kirjallisuus / svenska och litteratur?

Muut kielet

- Keskeistä pulmaa, kielivarannon kapeutumista ei opetussuunnitelmalla ratkaista
- Taitotasoasteikon käyttö yhtenäistänyt opetussuunnitelmia, vaikuttaa toimivalta
- Mediakasvatuksen ja teknologiataitojen integrointi näkyviin?
- Varhennettu kielenopetus lisää motivaatiota – tulisiko alaluokille lisätä ”kielisuihkutyypistä” eri kieliin tutustumista?
- Nykyisen opsin mukainen B-kielen (ruotsin) opiskelun aloitus osuu vaikeaan kehitysvaiheeseen – tulisiko sen ajoitusta varhentaa?
- Tuntijakokysymykset ja erilaiset kieliohjelmavaihtoehdot puntaroitava ja otettava huomioon, että ratkaisut vaikuttavat kaikkiin tuleviin koulutusasteisiin (ks. kielikoulutuspoliittisen projektin loppuraportti).

Keskeistä kaikkien kieliaineiden opetussuunnitelmien uudistustyössä:

- Integrointi, jatkumoajattelu, siltojen rakentaminen muihin oppiaineisiin, irti sirpaleisuudesta ja osa-taitoajattelusta, koulun ja luokkahuoneen ovet edes raolleen.
- Pedagogiset haasteet ja kehittämistarve! Erityisesti monimediainen pedagogiikka.

Taustamateriaalia

Opetushallituksen oppimissaavutustutkimusten lisäksi:

Leena Hämäläinen, Tuula Väisänen & Sirkku Lomaa 2007. Perus- ja toisen asteen kielikoulutus: perustaidoista monikielisyteen. Teoksessa Sari Pöyhönen & Minna-Riitta Luukka (toim.). Kohti tulevaisuuden kielikoulutusta. Kielikoulutuspoliittisen projektin loppuraportti. Jyväskylän yliopisto: Soveltavan kielentutkimuksen keskus. (Perusopetusta koskeva osuus saatavilla tarvittaessa kopiona)

Minna-Riitta Luukka & Matti Leiwo 2004. Opetussuunnitelma äidinkielenopetuksen suunnannäyttäjänä. Teoksessa K. Sajavaara & S. Takala. Kielikoulutus tienhaarassa. Jyväskylän yliopisto: Soveltavan kielentutkimuksen keskus.

Minna-Riitta Luukka, Sari Pöyhönen, Ari Huhta, Peppi Taalas, Mirja Tarnanen, Anna Keränen 2008. Maailma muuttuu – mitä tekee koulu? Äidinkielen ja vieraiden kielten tekstikäytännöt koulussa ja vapaa-ajalla. Jyväskylän yliopisto: Soveltavan kielentutkimuksen keskus. (Päättäntöluku saatavana tarvittaessa kopiona)

Eeva Tuokko 2004. Perusopetuksen kansallinen arviointi: englannin ja ruotsin osaamistaso. Teoksessa K. Sajavaara & S. Takala. Kielikoulutus tienhaarassa. Jyväskylän yliopisto: Soveltavan kielentutkimuksen keskus.